

demos

Jaargang 38
Mei 2022

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

5

nidi

inhoud

- 1 Emigratie van Nederlanders op latere leeftijd
- 5 Het wel en wee van de pensioenmigrant
- 7 Coronacrisis in pensioentijd
- 8 Het onderzoek internationale pensioenmigratie

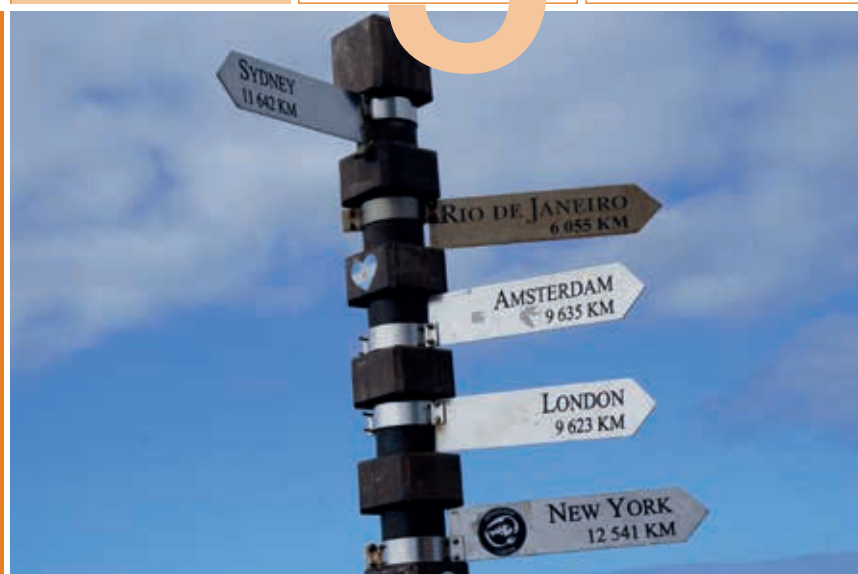

Foto: Bruno Wolff / Unsplash

Emigratie van Nederlanders op latere leeftijd

JUUL SPAAN, ESMA BETUL SAVAŞ, HARRY VAN DALEN,
KÈNE HENKENS & MATTHIJS KALMIJN

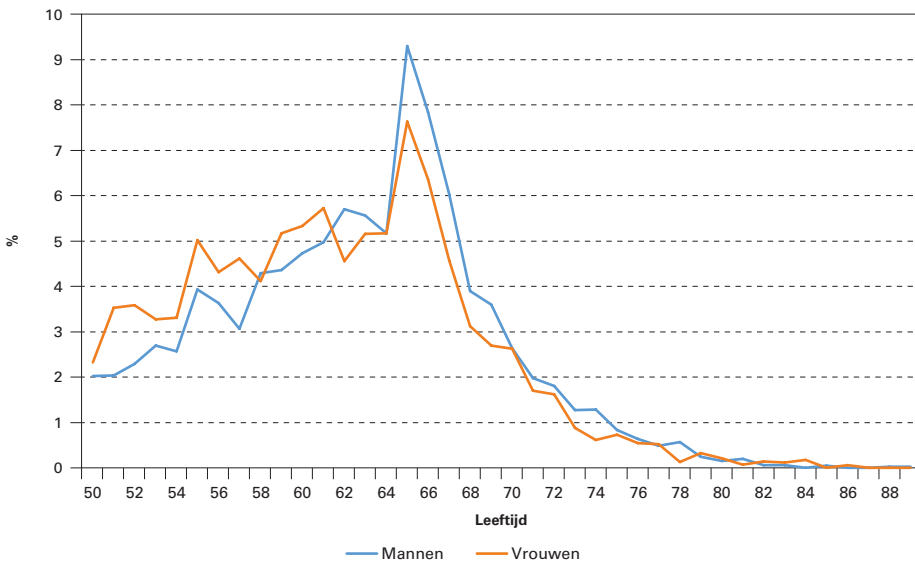
Vertrokken vroeger gepensioneerden bij hoge uitzondering, tegenwoordig kijkt men niet meer op van pensionado's die verhuizen naar het buitenland. Bij de keuze om te emigreren spelen vele zaken een rol. Mensen worden aangetrokken door beter weer of door de rust en natuur, anderen vertrekken omdat ze niet meer tevreden zijn in Nederland.

In een wereld waarin afstanden steeds makkelijker te overbruggen zijn, is het buitenland steeds dichterbij. De hogere welvaart en levensverwachting hebben bijgedragen aan een nieuwe kijk op pensioen, waarin wonen in het buitenland voor steeds meer mensen tot de mogelijkheden behoort. Na een leven lang in Nederland te hebben gewoond en gewerkt, vertrekken deze mensen naar het buitenland voor een andere manier van leven. Hoewel er veel anekdotisch materiaal bestaat over pensioenmigranten, is het de vraag of die verhalen en beelden kloppen. In deze speciale uitgave brengen we op basis van een representatief onderzoek in kaart wat de kenmerken en motieven zijn van Nederlanders die ooit de stap hebben gewaagd om op latere leeftijd te emigreren en vooral hoe zij tot de keuze voor hun bestemmingsland kwamen.

Wie is de pensioenmigrant?

Bij pensioenmigranten, in de volksmond ook wel 'pensionado's' genoemd, denkt men vooral aan gezonde en welvarende senioren die volop van hun pensioen genieten. Het NIDI deed in 2021 onderzoek onder ruim zesduizend 50-plussers die aan het eind van hun loopbaan naar het buitenland verhuisden (zie achterkant Demos). Gekeken werd naar pensioenmigranten in de veertig meest populaire bestemmin-

Figuur 1. Leeftijdverdeling van het moment van emigratie van Nederlandse pensioenmigranten voor mannen en vrouwen

Noot: De gemiddelde leeftijd op het moment van migratie is 62 jaar.
Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

gen. Pensioenmigratie vindt namelijk niet alleen plaats naar het zuiden van Europa, maar naar alle uithoeken van de wereld.

De Nederlandse pensioenmigrant vertrekt gemiddeld op de leeftijd van 62 jaar. Figuur 1 laat de leeftijd zien waarop mensen naar het buitenland verhuisden. Het vertrek piekt duidelijk rondom de leeftijd van 65 jaar. Toch vertrekt een derde al voor het 60ste levensjaar. Een kleine groep migreert bijvoorbeeld op 55-jarige leeftijd, de leeftijd waarop sommige mensen in aanmerking kwamen voor vervroegd pensioen. Onder vrou-

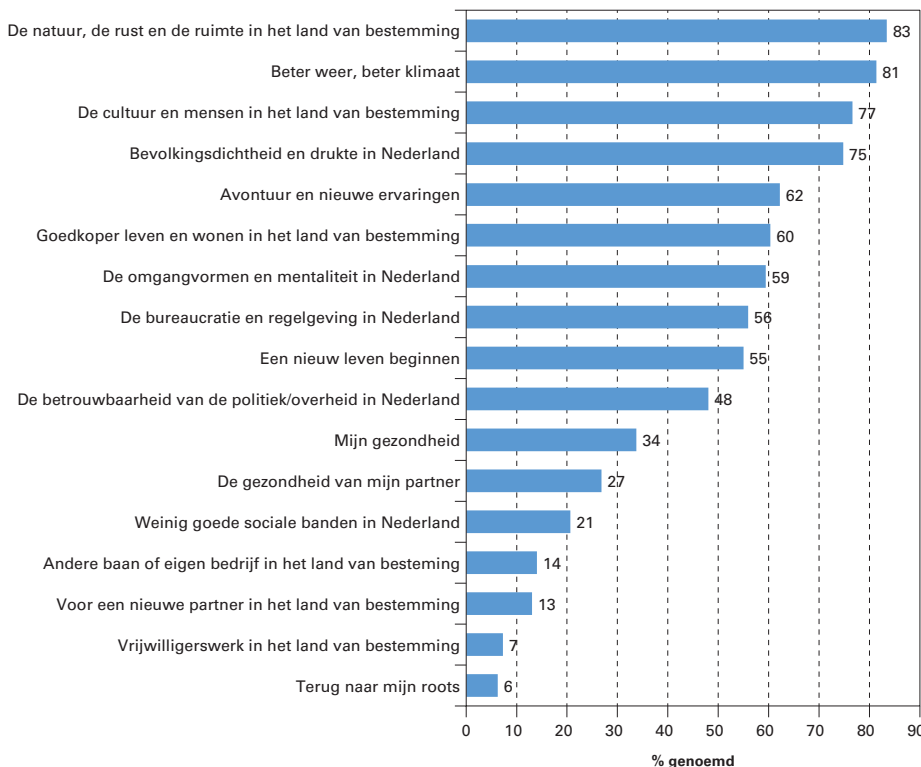
wen ligt de leeftijd van migratie iets lager. Dit kan er mee te maken hebben dat de meeste vrouwen met hun partner migreren, die vaak iets ouder is. Ook kan een traditionele rolverdeling waarin het carrièrepad van de kostwinner (veelal de man) leidend is in beslissingen op huishoudensniveau een rol spelen. Naarmate mensen ouder worden neemt de migratiegeneigdheid af. Slechts een enkeling vertrekt nog na het 85ste levensjaar.

Er zijn meer mannelijke dan vrouwelijke pensioenmigranten: zo'n twee op de drie pensioenmigranten is man. Het zou kunnen dat er meer vrouwen terugkeren dan mannen, want bij vertrek gaan de meeste mensen met een partner (71%). In een enkel geval dacht de partner iets positiever over de verhuizing naar het buitenland dan de respondent, maar meestal was het de wens van beide partners. Kinderen bleven meestal achter in Nederland. Voor vertrek waren de meeste mensen al op een of andere manier bekend met het bestemmingsland. Ze zijn er bijvoorbeeld al vaker op vakantie geweest (70%), hebben er eerder gewoond (8%), of ze hadden er een (tweede) huis (20%).

Waarom emigreren?

Verhuizen naar het buitenland is niet makkelijk. Taalbarrières en cultuurverschillen zijn voorbeelden van zaken waar elke migrant mee te maken krijgt. Toch is migratie op latere leeftijd net even anders. Enerzijds hebben pensioenmigranten het voordeel dat zij minder afhankelijk zijn van inkomensbronnen: hun pensioen hebben ze immers opgebouwd in hun werkende leven. Anderzijds missen ze de context van werk en kinderen voor integratie in het bestemmingsland, krijgen ze te maken met de gebreken van het ouder worden en laten ze hun sociale vangnet achter. De beslissing om te emigreren zal dus niet lichtzinnig worden genomen. Wat beweegt mensen om deze grote stap te zetten?

Figuur 2. Genoemde motieven die een rol speelde bij de beslissing om te emigreren naar het land van bestemming (percentage genoemd)

Noot: Respondenten gaven per motief aan: "In welke mate hebben de volgende zaken een rol gespeeld bij uw beslissing te emigreren naar het land waar u nu woont?" met antwoord mogelijkheden "speelde geen rol" of "speelde een (grote) rol".
Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

Figuur 2 laat de verschillende motieven voor migratie zien. Zoals je zou verwachten bij pensioenmigratie hebben de meest genoemde motieven te maken met de kenmerken van het bestemmingsland: 83 procent van de respondenten noemt de natuur, rust en ruimte in het land van bestemming en 80 procent noemt het klimaat. Er is duidelijk consensus: waarom kiezen voor het dichtbevolkte Nederland als je ook in het zonnige Zuiden kunt zitten? Ook de cultuur en mensen spelen mee, maar vaak gaat het om een combinatie: "de rust en de vriendelijke mensen en bijna vierhonderd dagen per jaar zonnig weer!", zoals een 71-jarige man die tien jaar eerder naar Griekenland verhuisde het samenvat.

Daarnaast spelen zaken een rol die te maken hebben met de Nederlandse context. Zo noemt driekwart de drukte in Nederland en geeft een ruime meerderheid aan dat de Nederlandse mentaliteit en de bureaucratie een rol hebben gespeeld bij de emigratie. Deze motieven lijken te duiden op onvrede met Nederland. In dit verband kunnen ook de lagere kosten van levensonderhoud in het buitenland worden gezien. Vaak wordt genoemd dat Nederland onbetaalbaar is geworden. Een

verhuizing naar het buitenland biedt dan meer mogelijkheden voor “een beter leven met weinig geld”. Soms roept dit emotionele reacties op en wordt de emigratie niet als vrijwillige keuze ervaren maar omschreven als “ontvluchting”.

In de wetenschappelijke literatuur wordt pensioenmigratie vaak gezien als een vorm van leefstijlmigratie, waarbij men in het buitenland op zoek gaat naar een beter leven. Dit is inderdaad terug te zien in de antwoorden van de respondenten. Veel mensen zijn op zoek naar avontuur en nieuwe ervaringen (62%). De emigratie is niet altijd onderdeel van een vooropgezet plan of een langgekoesterde droom, maar soms ook gewoon toeval. Zoals een vrouw (69) die naar Zweden verhuisde die “een kans [heeft] gegrepen toen die zich voordeed”. Daarnaast ziet 55 procent het als een mogelijkheid om een nieuw leven te beginnen. Dit zou bijvoorbeeld te maken kunnen hebben met levensloopgebeurtenissen, zoals een man van 76 jaar die zegt: “als weduwnaar heeft emigratie mijn leven weer zin gegeven”.

Foto: Scott Barron / Flickr

Bovenstaande motieven gelden voor meer dan de helft van de migranten. Er zijn echter ook motieven die minder vaak worden genoemd, maar daarom niet minder interessant zijn. Zo noemt een op de drie de eigen gezondheid, waarbij de nieuwe omgeving kan leiden tot een vermindering van fysieke klachten. Een op de vijf geeft aan weinig goede sociale banden in Nederland te hebben. Een man van 73 jaar verhuisde bijvoorbeeld vijf jaar eerder naar het geboorteland van zijn partner, omdat hij in Nederland bijna geen familie meer had terwijl zijn partner juist veel familie, kinderen en kleinkinderen in haar geboorteland had.

Het is duidelijk dat er veel verschillende beweegredenen zijn voor migratie. Dat de omgeving in het land van bestemming het vaakst wordt genoemd, is niet verrassend. Toch valt ook de onvrede met Nederland op. Het lijkt alsof sommigen worden aangetrokken door de nieuwe omgeving, terwijl anderen zich niet meer op hun plaats voelen in Nederland. Vaak is het de combinatie die mensen over de streep trekt. Slechts twee procent noemt dan ook maar één motief en ongeveer de helft noemt tussen de zeven en tien motieven.

Waarheen?

Om een emigratiebeslissing te begrijpen, wordt deze vaak opgedeeld in twee delen: waarom vertrekken mensen en waar gaan ze heen. Vaak zijn deze delen niet helemaal los van elkaar te zien. Het is daarom interessant om te kijken of er patronen in migratiemotieven naar voren komen tussen migranten in verschillende bestemmingslanden. De tabel geeft voor een aantal motieven aan in welk land dat het meeste werd genoemd. Als we binnen Europa kijken, vallen direct enkele zaken op. De aantrekkingskracht van de cultuur en de mensen in het land van bestemming wordt het vaakst genoemd in de Mediterrane gebieden, zoals Griekenland, Portugal en Italië. Eerdere vakanties kunnen hebben bijgedragen aan een gevoel van vertrouwdheid en kunnen de beslissing om permanent te verhuizen makkelijker

hebben gemaakt. Dit lijkt op het klassieke beeld van de pensioenmigrant.

Het motief lagere kosten voor levensonderhoud wordt het meest genoemd door pensioenmigranten in Oost-Europa. In Hongarije geeft 88 procent aan dat lagere kosten voor levensonderhoud een rol speelden bij de migratiebeslissing en in bijvoorbeeld Polen en Tsjechië is dit motief het vaakst aangemerkt als het belangrijkste motief voor vertrek naar het buitenland. Hier kan bijvoorbeeld de hoogte van het opgebouwde pensioen in Nederland een rol spelen, waarbij het

Per migratiemotief de drie bestemmingslanden met het hoogste percentage pensioenmigranten dat het motief noemt			
Migratiemotief	Land van bestemming	Percentage migranten dat het motief noemt	Aantal respondenten per land
Natuur, rust en ruimte	Zweden	91	225
	Frankrijk	91	1096
	Tsjechië	89	65
Cultuur	Griekenland	89	110
	Portugal	86	333
	Italië	82	128
Kosten levensonderhoud	Hongarije	88	164
	Filipijnen	84	140
	Thailand	84	252
Gezondheidsredenen	Turkije	69	73
	Spanje	47	793
	Griekenland	46	110
Nieuwe partner	Filipijnen	44	140
	Thailand	39	252
	Brazilië	37	52
Werk	Canada	35	142
	Verenigde Staten	35	188
	Noorwegen	32	74
Terug naar mijn 'roots'	Israël	59	56
	Ierland	15	81
	Indonesië	11	88

Noot: Landen met minder dan 50 respondenten zijn niet meegenomen in deze rangschikking.

Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

Foto: Centre for Ageing Better / Pexels

pensioen wel toereikend is in landen met lagere kosten van levensonderhoud. Overigens wordt dit kostenmotief niet alleen in Oost-Europa genoemd, het is ook een veel genoemd motief in landen als Thailand en de Filipijnen.

De gezondheid speelt het vaakst een rol voor pensioenmigranten in Turkije, Spanje en Griekenland. Deze landen hebben met elkaar gemeen dat ze een aangenaam klimaat hebben, wat gezondheidsklachten zou kunnen verminderen. Vooral Turkije valt op, waar bijna 70 procent van de pensioenmigranten deels om gezondheidsredenen is geëmigreerd. Turkije staat bekend op het gebied van gezondheidstoerisme, waarbij de prijs-kwaliteitverhouding de grootste trekpleister is.

Het motief natuur, rust en ruimte wordt het vaakst genoemd in de rest van Europa. In Zweden en Frankrijk, maar ook in Ierland, wordt de natuur het vaakst aangewezen als de belangrijkste reden voor de emigratie. In de literatuur wordt dit type migrant ook wel beschreven als zij die op zoek zijn naar een landelijke idylle die contrasteert met het drukke en dichtbevolkte Nederland.

Buiten Europa worden de minder voorkomende motieven vaker genoemd. Ongeveer 40 procent van alle pensioenmigranten die naar Thailand of de Filipijnen vertrekt geeft aan te migreren voor een nieuwe partner. Een man die op zijn 60ste naar Thailand vertrok gaf aan dat hij “het alleen zijn moe was”. In de wetenschappelijke literatuur bestaat discussie over deze vorm van migratie, vanwege mogelijke ongelijkheid in status, economische achtergrond en leeftijd tussen de pensioenmigrant en diens (toekomstige) nieuwe partner.

De mogelijkheden voor een nieuwe baan of een eigen bedrijf worden het vaakst genoemd in Canada en de Verenigde Staten. Uit de beschrijvingen blijkt dat het soms gaat om de kansen in het bestemmingsland, zoals meer mogelijkhe-

den in de agrarische sector, maar soms over het gebrek aan kansen in Nederland. Zoals een man die naar de Verenigde Staten vertrok nadat hij op zijn 55ste in Nederland werkloos raakte, die aangaf dat het zoeken naar werk op die leeftijd in Nederland “geen optie” is terwijl werken op hoge leeftijd in de Verenigde Staten normaal is.

Terug naar de ‘roots’ is vooral belangrijk voor gepensioneerden in Israël. Israël is het enige land waar een meerderheid (58%) dit motief benoemt. Ongetwijfeld speelt religie hierbij een grote rol. Sommige Israël-gangers zeggen toegenomen antisemitisme te ervaren in Nederland. Zo’n 15 procent van de migranten in Ierland en Indonesië noemt eveneens de terugkeer naar hun afkomst. De mensen in deze landen hebben vaker dan gemiddeld een partner uit het bestemmingsland, namelijk 73 procent van de pensioenmigranten in Indonesië en 38 procent in Ierland, tegenover het gemiddelde van 26 procent onder alle pensioenmigranten.

De ene pensionado is de andere niet

Het onderzoek onder Nederlandse migranten op latere leeftijd laat een divers beeld zien. Zo vindt het moment van emigratie in elke generatie voor een aanzienlijk deel plaats vóór de officiële AOW-leeftijd. Dat is opvallend omdat oudere generaties gebruik konden maken van ruimhartige uitredingsregelingen en jongere generaties juist te maken kregen met een verhoging van de pensioenleeftijd. Daarnaast blijkt het traditionele beeld van de pensioenmigrant die in Zuid-Europa de zon zoekt slechts een deel van het verhaal te vertellen. Dat blijkt ook uit het feit dat mensen zelden één motief noemen om te emigreren. Verder laten de motieven uitgesplitst naar bestemmingsland duidelijke regionale verschillen zien. Om emigratie op latere leeftijd te begrijpen, kunnen de beweegredenen voor migratie niet los worden gezien van de keuze voor het bestemmingsland.

Juul Spaan, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: spaan@nidi.nl

Esma Betül Savaş, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: savas@nidi.nl

Harry van Dalen, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg University, e-mail: dalen@nidi.nl

Kène Henkens, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en UMCG, e-mail: henkens@nidi.nl

Matthijs Kalmijn, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: kalmijn@nidi.nl

LITERATUUR:

- Dalen, H.P. van, en K. Henkens (2007), Longing for the good life: Understanding emigration from a high-income country, *Population and Development Review* 33(1), pp. 37-65
- Henkens, K., M. Kalmijn, H.P. van Dalen, E.B. Savaş, en J. Spaan (2022), *A Survey of Dutch Retirement Migrants Abroad: Codebook version 1.0*. Den Haag: NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen.

Het wel en wee van de pensioenmigrant

ESMA BETUL SAVAŞ, JUUL SPAAN, HARRY VAN DALEN,
KÈNE HENKENS & MATTHIJS KALMIJN

In tegenstelling tot het gezegde dat je oude bomen niet moet verplanten blijkt dit niet te gelden voor pensioenmigranten. Nieuw onderzoek leert dat de meeste pensioenmigranten in het eerste jaar na hun migratie niet veel serieuze problemen hebben ervaren en zich over het algemeen gelukkiger achten dan voordat ze emigreerden.

De beslissing om naar het buitenland te verhuizen is een grote stap, maar het avontuur begint pas echt in het land van bestemming. Voor mensen die op latere leeftijd emigreren kan het wennen aan een nieuwe omgeving een nog grotere uitdaging zijn dan voor jongere migranten. Tv-programma's zoals 'Ik vertrek' bevatten vaak beelden van de uitdagingen en hindernissen waar Nederlandse emigranten tegenaan lopen in hun nieuwe land. Weerspiegelen deze stereotiepe beelden de werkelijke ervaringen van pensioenmigranten? In dit artikel kijken we naar de ervaringen van Nederlandse pensioenmigranten die in 2021 door het NIDI zijn ondervraagd. Het onderzoek omvat de meningen en ervaringen van 6.110 Nederlanders van 66-90 jaar (zie achterkant voor meer details).

Opstartproblemen

Als men aan buitenstaanders zou vragen of pensioenmigranten moeite hebben met het aanpassen aan het nieuwe leven in het buitenland, zouden de meeste mensen hier wellicht ja op antwoorden. De stereotiepe beelden van tv-programma's als 'Ik vertrek' zijn moeilijk uit te wissen. Als we de ervaringsdeskundigen zelf aan het woord laten ontstaat echter een ander beeld. We vroegen bijvoorbeeld aan de pensioenmigranten: "In hoeverre heeft u moeite gehad om u aan te passen aan het leven na emigratie?". Slechts een klein deel van de groep pensioenmigranten meldde tamelijk veel tot erg veel moeite te hebben gehad (4%), maar verreweg de meesten mensen gaven aan geen tot weinig moeite te hebben gehad met het aanpassen.

Dat mensen tamelijk goed weten te wennen aan hun nieuwe leven betekent niet dat de emigratie alleen maar makkelijk was. Gevraagd naar serieuze problemen die gepensioneerden in hun eerste jaar na de verhuizing hebben ondervonden, bleek dat de helft van de emigranten tegen minimaal één serieus probleem opliep in het eerste jaar na emigratie. Bij de helft hiervan bleef het bij één probleem, maar de andere helft kende meerdere problemen. Het lijkt erop dat het emigratieproces voor sommigen dus veel soepeler verliep dan voor anderen, al was zelfs voor de groep die een of meerdere problemen had, het aanpassingsproces veelal niet al te moeilijk.

Figuur 1 toont de verschillende soorten problemen waarover pensioenmigranten rapporteerden. De meest voorkomende problemen betroffen de Nederlandse bureaucratie (15%), de bureaucratie en gezondheidszorg in het land van bestemming

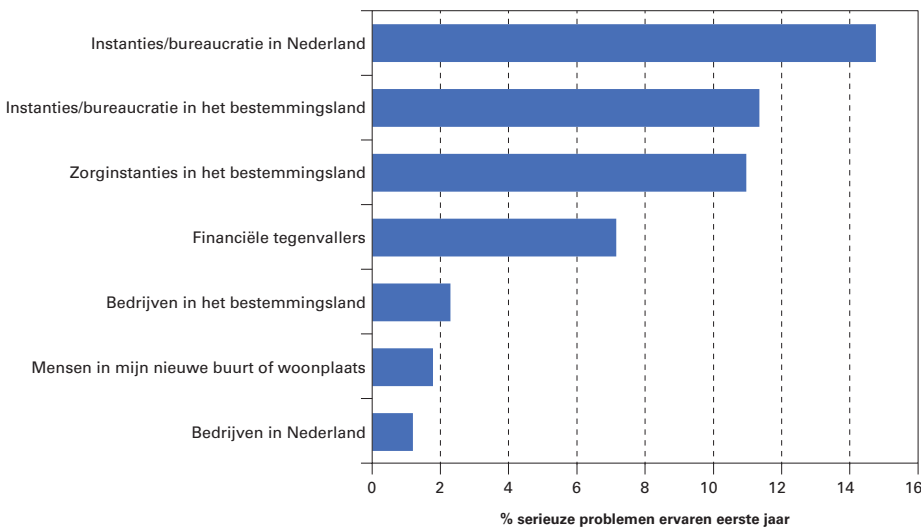

Foto: Aline Dassel / Pixabay

(beide 11%) en financiële tegenvallers (7%). Het feit dat problemen met Nederlandse instanties het meest worden genoemd, kan te maken hebben met de bureaucratische uitdagingen waarmee het ontvangen van een pensioen in het buitenland gepaard kan gaan, vooral wanneer de informatie die men nodig heeft complex is en wordt uitgedrukt in moeilijk te begrijpen termen. Zo merkte een 70-jarige man die naar Griekenland was verhuisd: "Er zijn te veel onduidelijkheden bij het zoeken naar antwoorden bij de voorbereiding van emigratie, met name bij de belastingdienst." De gezondheidszorg in het land van bestemming is ook een belangrijk punt voor pensioenmigranten, aangezien zij hiervan waarschijnlijk vaker gebruik zullen maken dan jongere migranten. Opvallend is dat problemen met de mensen in de nieuwe buurt of woonplaats vrijwel niet worden genoemd, hetgeen spoort met het beeld dat aanpassingsproblemen over het algemeen beperkt lijken.

Figuur 1 toont het beeld voor alle pensioenmigranten, maar er zijn ook verschillen tussen landen of regio's van bestemming die het noemen waard zijn. Terwijl de bureaucratie in het land van bestemming voor 20 procent van de pensioenmigranten een serieus probleem is in Zuid-Amerika en Afrika, wordt dit veel minder genoemd in andere continenten. Verrassend genoeg werden problemen met de gezondheidszorg veel meer genoemd door pensioenmigranten in Zuid-Europa (14%) dan in enig andere regio. De bestaande problemen in de verschillende regio's suggereren dat zowel

Figuur 1. Serieuze problemen in het eerste jaar na emigratie (% pensioenmigranten dat een specifiek probleem noemt)

Noot: De resultaten zijn gebaseerd op de vraag: "Bent u in het eerste jaar na emigratie tegen serieuze problemen aan gelopen met ..."

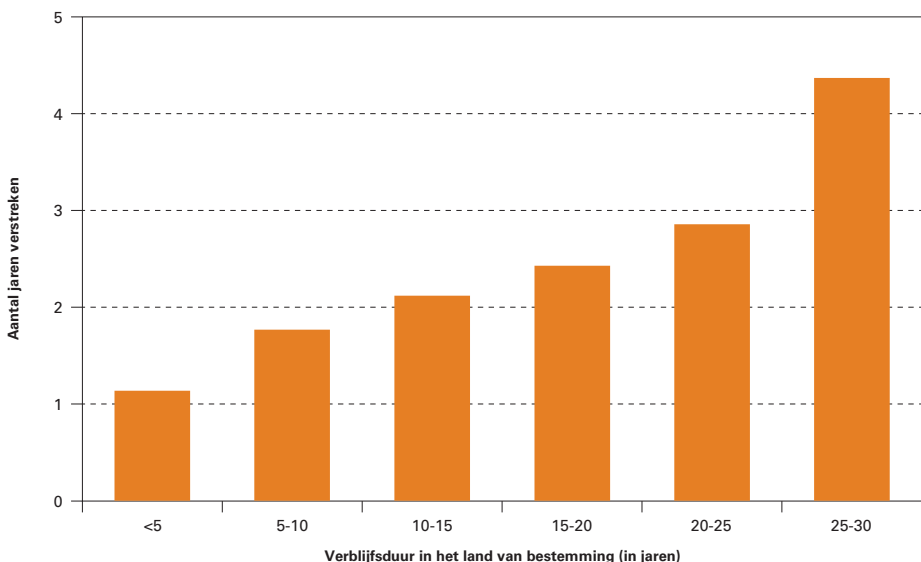
Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenemigratie (2021).

Nederlandse als buitenlandse overheidsinstanties nog een verbetering kunnen maken om de hobbels in het maken van de overgang naar een vreemd land te verlichten.

Band met Nederland

Tegenwoordig kun je op het vliegtuig stappen en binnen een paar uur op een ander continent zijn. Het gemak van reizen maakt het voor migranten eenvoudig om heen en weer te reizen tussen hun thuis- en bestemmingsland. Dit is ook het geval voor pensioenmigranten; emigratie betekent immers niet dat alle banden met Nederland verloren gaan. Om te kijken in hoeverre de gepensioneerden zich nog verbonden voelden met Nederland, vroegen we wanneer ze voor het laatst in Nederland op bezoek waren geweest. De enquête is afgenomen toen de coronacrisis nog voelbaar was en het reizen lastig of onmogelijk maakte. Daarom vroegen we wanneer zij in de periode voor de coronacrisis voor

Figuur 2. Aantal jaren verstreken sinds het laatste bezoek van gepensioneerde migranten aan Nederland, naar verblijfsduur in land van bestemming

Noot: De resultaten zijn gebaseerd op de vragen: "Wanneer bent u voor het laatst in Nederland geweest?" en "In welk jaar bent u geëmigreerd naar het land waarin u nu woont?"

Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenemigratie (2021).

het laatst in Nederland waren. In totaal heeft 76 procent van de pensioenmigranten de twee jaar voor de coronacrisis een bezoek gebracht aan Nederland. Mensen bezochten Nederland echter minder vaak zodra ze meer gevestigd en ingeburgerd waren: voor degenen die minder dan vijf jaar geleden migreerden, was hun laatste bezoek aan Nederland gemiddeld een jaar geleden. Voor degenen die al meer dan 25 jaar op de bestemming wonen, was hun laatste bezoek gemiddeld ruim vier jaar geleden (zie figuur 2).

Hoewel emigranten die langer in het buitenland wonen minder bezoeken aan Nederland afleggen dan recentere emigranten, betekent dit niet dat de band met Nederland minder sterk was. De antwoorden op de stelling "Ik voel me echt verbonden met Nederland" toonden aan dat voor een aanzienlijk deel van de pensioenmigranten 'uit het oog' niet 'uit het hart' betekent: in totaal voelde 36 procent zich nog steeds sterk verbonden met Nederland, terwijl 33 procent neutraal was over hun band met Nederland. Bijna een derde van de pensioenmigranten (31%) voelt zich niet verbonden met Nederland. Dit is opvallend omdat deze mensen het grootste deel van hun leven in Nederland hebben doorgebracht, alhoewel het vertrek aan sich wellicht ook een indicatie is dat ze zich al niet het meest nauw verbonden met Nederland voelden.

Terugkeerintenties

Emigratie is niet altijd een definitieve beslissing. In het geval van pensioenmigranten lijken er drie categorieën mensen te zijn: mensen die niet van plan zijn terug te keren, mensen die onder bepaalde omstandigheden zouden willen terugkeren, en mensen die willen terugkeren maar niet *kunnen* terugkeren. Over het algemeen waren de terugkeerintenties laag: slechts 11 procent had de intentie om ooit in hun leven terug te keren. De overgrote meerderheid (74%) overwoog niet om terug te keren en 16 procent was nog onzeker over deze beslissing. Voor de groep met terugkeerintenties waren gezondheidsproblemen, zowel die van zichzelf (60%) als die van hun partner (38%), een mogelijke reden die hen ertoe zouden brengen deze stap te zetten. Gezien de kwetsbare situatie waarin migranten zich op latere leeftijd kunnen bevinden, is gezondheid een plausibele reden om voor zorg terug te gaan naar een vertrouwd sociaal netwerk en gezondheidszorgsysteem. Een andere reden die vaak wordt genoemd zijn de (klein)kinderen die in Nederland achter zijn gebleven (37%). Er zijn ook mensen die zelfs als ze zouden willen terugkeren, daarvoor de financiële middelen missen: 16 procent van de migranten is het eens met de stelling "Ik heb het geld niet om terug te keren", waaruit blijkt dat de terugkeer in sommige situaties misschien niet eens mogelijk is.

De verblijfsduur in het land van bestemming is een belangrijke voorspeller van deze terugkeerintenties: hoe langer migranten in het buitenland wonen, hoe lager de intentie om terug te keren, vooral degenen die al meer dan 25 jaar in het buitenland wonen (figuur 3). Dit is begrijpelijk omdat ze vertrouwd zijn geraakt in hun

nieuwe land. Uiteraard moet men wel voorzichtig zijn bij het trekken van deze conclusies, omdat we geen informatie hebben over degenen die weer zijn teruggekeerd nadat ze pensioenmigratie een aantal jaren hadden uitgeprobeerd en zagen dat het om de een of andere reden niet voor hen werkte. De selectie van migranten die langdurig in het buitenland verblijven kan dus ook een afspiegeling zijn van het type migrant dat bestand is tegen de ‘ups en downs’ van het migratieproces.

Geluk en welbevinden

Ongeacht de problemen die de migranten in hun eerste jaar hebben gehad, is de belangrijkste vraag of emigratie pensioenmigranten gelukkiger maakt. Van alle pensioenmigranten gaf 75 procent aan nu gelukkiger te zijn dan toen ze in de Nederland woonden. Slechts 4 procent vindt zichzelf nu minder gelukkig dan voor emigratie. Natuurlijk kan hier niet worden uitgesloten dat selectieve terugkeermigratie een rol speelt, waardoor degenen die minder gelukkig waren met hun migrantenleven inmiddels terug zijn gekeerd naar Nederland.

Een aanvullende vraag is of de pensioenmigranten ook gelukkiger zijn dan degenen die niet emigreerden. Dat hebben we onderzocht door welbevinden van pensioenmigranten te vergelijken met een vergelijkbare groep gepensioneerd in Nederland die op hetzelfde moment (eerste helft 2021) is bevraagd. Hoewel de meeste pensioenmigranten rapporteerden dat zij gelukkiger waren dan voor hun emigratie was het geluksniveau van beide groepen min of meer gelijk. Met andere woorden, dat pensioenmigranten rapporteren gelukkiger zijn dan voor hun emigratie, betekent niet dat nu ze gelukkiger zijn dan degenen die niet emigreerden.

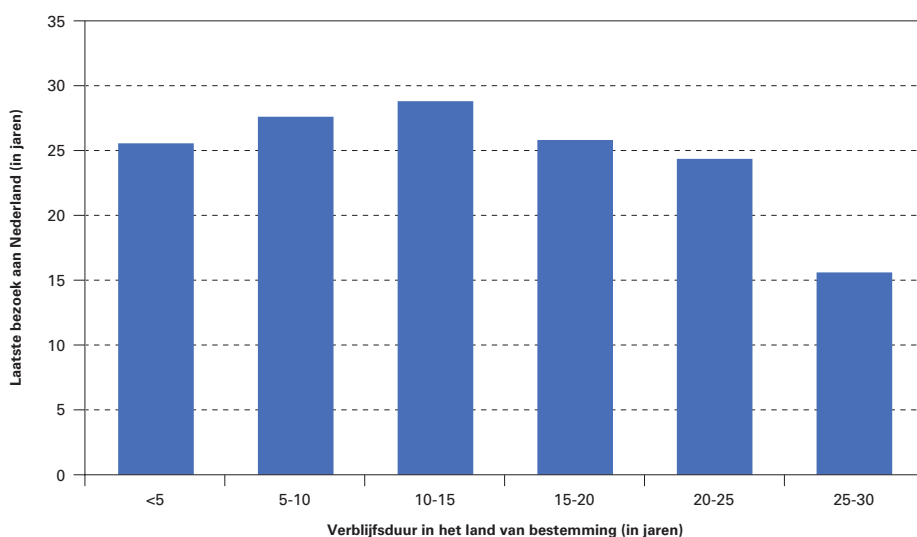
Conclusie

Op latere leeftijd naar het buitenland verhuizen is een optie geworden die binnen het bereik van gepensioneerde Nederlanders ligt. Maar hoe het dagelijks leven en welbevinden van de gemiddelde pensioenmigrant is, komt vaak voort uit anekdotisch bewijs. Het NIDI-onderzoek biedt voor het eerst een representatief beeld van de ervaringen van Nederlandse gepensioneerden die in het buitenland wonen. Het algemene beeld dat naar voren komt is redelijk positief. Dit positieve beeld moet echter wel worden genuanceerd omdat migratie vaak een selectief proces is, niet alleen bij het verlaten van Nederland, maar ook bij een eventuele terugkeer naar Nederland als de dingen niet lopen zoals mensen zich hadden voorgesteld. Het beeld zoals wij dat hebben gepresenteerd is een dwarsdoorsnede van pensioenmigranten die nu in het buitenland wonen, met alle waarschuwingen die daarbij horen, maar het is niettemin een beeld dat laat zien dat de meeste migranten er geen spijt van hebben dat ze deze sprong in het diepe hebben gewaagd.

Esma Betul Savaş, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: savas@nidi.nl

Juul Spaan, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: spaan@nidi.nl

Figuur 3. Percentage pensioenmigranten dat denkt ooit terug te keren naar Nederland, naar verblijfsduur in land van bestemming

Noot: De resultaten zijn gebaseerd op de vraag: "Denkt u dat u ooit nog weer terugkeert naar Nederland?" antwoorden: Zeker niet, waarschijnlijk niet, misschien wel, waarschijnlijk wel, zeker wel. De percentages omvatten de opties misschien wel, waarschijnlijk wel en zeker wel gecombineerd.
Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

Harry van Dalen, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en Tilburg University, e-mail: dalen@nidi.nl

Kène Henkens, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen en UMCG, e-mail: henkens@nidi.nl

Matthijs Kalmijn, NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen, e-mail: kalmijn@nidi.nl

LITERATUUR:

- Henkens, K., M. Kalmijn, H.P. van Dalen, E.B. Savaş, en J. Spaan (2022), *A Survey of Dutch Retirement Migrants Abroad: Codebook version 1.0*, Den Haag: NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen.

demodata

CORONACRISIS IN PENSIOENTIJD

In maart 2020 kwam het wereldreizen abrupt stil te liggen als gevolg van de coronapandemie. Waar 70 procent van de pensioenmigranten Nederland nog bezocht in het jaar vóór de pandemie, daalde dit aandeel tijdens de coronacrisis naar 29 procent. Door de coronamaatregelen was er ook minder face-to-face contact met de (klein)kinderen, zo stellen de emigranten. Bij niet-migranten kwam face-to-face contact vaker voor, met ongeveer 39 procent bleef dat hetzelfde als voor de coronacrisis. Hoewel fysiek contact voor emigranten was afgenomen, weerspiegelde dit niet hun stressniveau; 73 procent geeft aan niet gestrest te zijn door de coronacrisis. Vergeleken met in Nederland wonende gepensioneerden (65 procent geen stress) was de pensioenmigrant iets meer relaxt.

Effecten van de coronacrisis op gepensioneerde emigranten in vergelijking met gepensioneerden in Nederland (niet-migranten)

Stress door coronacrisis	Emigranten (%)	Niet-migranten (%)
Zeer (eens)	8	8
Niet eens, niet oneens	19	27
Zeer (oneens)	73	65

Face-to-face contact met (klein)kinderen*	Emigranten (%)	Niet-migranten (%)
Duidelijk afgenomen	50	23
Min of meer gelijk	47	75
Toegenomen	3	2

Noot: 'Duidelijk afgenomen' omvat antwoordcategorieën sterke en redelijk duidelijke afname, 'Min of meer gelijk' omvat een beetje afgenomen dan wel gelijk gebleven.

*Alleen voor respondenten die (klein)kinderen hebben.

Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

Het onderzoek internationale pensioenmigratie

In deze speciale uitgave van Demos staat het onderzoek naar de wederwaardigheden van Nederlanders die op latere leeftijd zijn geëmigreerd centraal. Een verantwoording van dit internationaal bijzondere onderzoek.

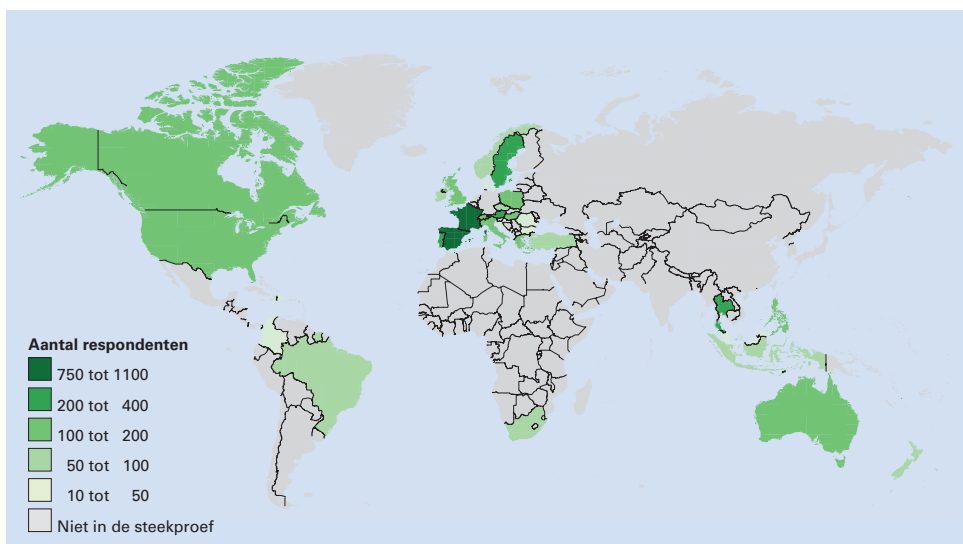
Pensioenmigranten zijn mensen die in het laatste deel van hun loopbaan – soms na pensionering maar soms ook ervoor – naar het buitenland zijn verhuisd en aldaar van hun pensioen genieten. Gepensioneerde Nederlanders in het buitenland die op jongere leeftijd zijn verhuisd, vallen niet in de onderzoeksgroep. De onderzoeksgroep is verder ingeperkt tot mensen die in Nederland zijn geboren en de Nederlandse nationaliteit hebben. Mensen die zijn verhuisd naar België of Duitsland vallen er eveneens buiten omdat het hier vooral om grensbewoners gaat. Hoeveel Nederlandse pensioenmigranten zijn er? Het antwoord hierop is niet heel precies te geven maar een ruwe schatting leert dat het in 2020 gaat om ongeveer 24 duizend personen. Om het onderzoek te kunnen uitvoeren is een steekproef getrokken van Nederlanders van 66 tot 90 jaar oud die minstens 70% AOW-rechten hebben opgebouwd en in het buitenland wonen. De grens van 70% betekent in de regel dat iemand minimaal 35 jaar in Nederland moet hebben gewoond, dus op zijn vroegst 50 jaar oud moet zijn geweest voordat hij of zij vertrok. Voor zover ons bekend is er nog niet eerder in de wereld zo'n representatief enquêteonderzoek gedaan naar pensioenmigranten. We beperkten onze steekproef tot de top-40 van meest gekozen bestemmingslanden.

Alle personen hebben een brief gekregen met de vraag of zij een online vragenlijst wilden invullen. Mensen die in eerste instantie niet meededen zijn later benaderd met een schriftelijke

vragenlijst die zij kosteloos konden terugsturen. De vragenlijst was breed opgezet opdat een zo goed mogelijk beeld kon worden gekregen van de motieven, ervaringen, en leefsituatie van pensioenmigranten. Van de ruim veertien duizend benaderde Nederlanders heeft 45 procent meegedaan aan onze enquête, in totaal 6.110 personen. Voor een online/schriftelijke aanpak is dit een zeer goede respons te noemen. Ongeveer driekwart vulde de vragenlijst online in, een kwart deed dat op papier. De deelname was in de meeste landen bevredigend. In een aantal arme en verre landen was de deelname wat lager, maar lang niet altijd. De respons in Thailand, Maleisië en Brazilië was bijvoorbeeld ruim boven de 40 procent. De onderstaande kaart laat zien dat de meeste deelnemers aan ons onderzoek zich in Frankrijk en Spanje bevonden.

Naast de vragenlijsten kwamen er ook veel reacties op het onderzoek binnen. Hoewel niet iedereen zat te wachten op een vragenlijst uit Nederland, was de algehele indruk dat mensen het waardeerden dat er naar deze groep een grootschalig onderzoek plaatsvond. De relatief hoge respons bevestigt die indruk. Omdat emigratie op latere leeftijd relatief weinig voorkomt, is het zinvol om de pensioenmigranten te vergelijken met mensen die niet zijn geëmigreerd. Om dit mogelijk te maken is in samenwerking met Centerdata van Tilburg University een vergelijkbare vragenlijst afgenomen onder een panel van personen van 66 jaar en ouder die in Nederland wonen.

Geografische spreiding van de deelnemers aan het NIDI-onderzoek naar Nederlandse pensioenmigranten in het buitenland

Bron: NIDI, Onderzoek internationale pensioenmigratie (2021).

DEMOS verschijnt 10 x per jaar en wil de kennis en meningsvorming over bevolkingsvraagstukken bevorderen.

Een abonnement op DEMOS is gratis. U kunt uw aanvraag indienen via: demos@nidi.nl of via onze site: nidi.nl/nl/demos/

Bij gehele of gedeeltelijke overname van artikelen dient men een volledige bronvermelding te gebruiken. Graag ontvangt de redactie een bewijsexemplaar. De personen op de foto's komen niet in de tekst voor en hebben geen relatie met hetgeen in de tekst wordt beschreven.

Het NIDI is een instituut van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) en is geaffilieerd met de Rijksuniversiteit Groningen. Het NIDI houdt zich bezig met onderzoek naar bevolkingsvraagstukken.

colofon

DEMOS	is een uitgave van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI).
Redactie	Harry van Dalen, hoofdredacteur Peter Ekamper, (web)redacteur Bram Hogendoorn, redacteur Nico van Nimwegen, redacteur Juil Spaan, redacteur
Adres	NIDI/DEMOS Postbus 11650 2502 AR 's-Gravenhage
Telefoon	(070) 356 52 00
E-mail	demos@nidi.nl
Internet	https://nidi.nl/demos
Abonnementen	gratis
Druk Opmaak	Koninklijke Van der Most www.up-score.nl

De cijfers in dit nummer van Demos geven slechts een eerste indruk van hoe het met pensioenmigranten gaat in het buitenland. In latere nummers van Demos en in wetenschappelijke vakbladen zal dieper worden ingegaan op een breed scala van onderwerpen, waaronder sociale contacten, familiebanden, gezondheid en welvaart.

Het onderzoek is uitgevoerd door een team van onderzoekers verbonden aan het NIDI en mede mogelijk gemaakt door de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk onderzoek. De Sociale Verzekeringsbank (SVB) trok de steekproef en verrichtte de mailing. I&O Research deed het veldwerk in samenwerking met het NIDI. Namen en adressen zijn alleen bekend bij de SVB en niet bij de onderzoekers zelf. De SVB was niet inhoudelijk betrokken. Voor contact over dit onderzoek: emigratie@nidi.nl

LITERATUUR:

- Henkens, K., M. Kalmijn, H.P. van Dalen, E.B. Savaş, en J. Spaan (2022), *A Survey of Dutch Retirement Migrants Abroad: Codebook version 1.0*, Den Haag: NIDI-KNAW/Rijksuniversiteit Groningen.